

Bioetički aspekti nasilja nad djecom u obitelji

Matanović, Anika

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:524825>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education -
Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

ANIKA MATANOVIĆ

ZAVRŠNI RAD

BIOETIČKI ASPEKTI
NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI

Zagreb, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(PETRINJA)

PREDMET: Bioetika u odgoju i obrazovanju

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Anika Matanović

TEMA ZAVRŠNOGA RADA: Bioetički aspekti nasilja nad djecom u obitelji

MENTORICA: doc. dr. sc. Katica Knezović

Zagreb, rujan 2017.

Sadržaj	
Sadržaj.....	5
SAŽETAK	8
SUMMARY	9
UVOD	10
1. NASILJE – DEFINICIJA I OBLICI.....	12
1.1. Nasilje i zlostavljanje	12
1.2. Neki oblici nasilja	13
1.2.1. Tjelesno ili fizičko nasilje	14
1.2.2. Emocionalno nasilje	16
1.2.3. Spolno ili seksualno nasilje	18
1.2.4. Zanemarivanje	19
2. POSLJEDICE NASILJA NAD DJECOM I NJEGOVA PREVENCIJA	21
2.1. Posljedice nasilja u obitelji za dijete	21
2.1.1. Emocionalne posljedice	24
2.1.2. Ponašajne posljedice	24
2.1.3. Kognitivne posljedice	25
2.1.4. Socijalne posljedice.....	25
2.2. Prevencija nasilja nad djecom u obitelji	26
2.2.1. Primarna razina prevencije.....	26
2.2.2. Sekundarna razina prevencije	27
2.2.3. Tercijarna razina prevencije	28
3. BIOETIČKI KRITERIJI U PROSUDBI UZROKA I POSLJEDICA NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI.....	30
3.1. Reakcije djece po razvojnim fazama.....	34
3.1.1. Reakcije djece u ranom djetinjstvu	36
3.1.2. Reakcije djece u srednjem djetinjstvu.....	36
3.2. Odnos zajednice prema zlostavljanoj djeci, s primjerom iz odgajateljske prakse	37
ZAKLJUČAK	42
Kratak životopis pristupnice	44
LITERATURA.....	45
Izjava o samostalnoj izradi rada	46

SAŽETAK

Cilj je ovoga rada teorijski istražiti nasilje nad djecom u obitelji i to pod bioetičkim vidikom. U tu se svrhu najprije sagledavaju najzastupljeniji oblici nasilja nad djecom u obitelji, posljedice koje ono ostavlja na dijete i njegovo okruženje u kojem živi te mogući pristupi u prevenciji takvoga nasilja. Kao važan čimbenik u bioetičkoj prosudbi nasilja nad djecom u obitelji pokazala se potreba rada na osvješćivanju društva o učestaloj pojavi takvoga događanja u suvremenom društvu. Posebice se potrebnim pokazalo buđenje svijesti o težini posljedica nasilja nad djecom u obitelji i šteti koja im se nanosi za cijeli život. Bioetika kao mlađa znanstvena disciplina u svom interdisciplinarnom pristupu bavljenjem životom kao takvim, prosuđuje i vrednuje sve ono što ugrožava čovjekov život od njegova začeca do smrti. Svako nasilje nad djetetom ugrožava njegovo temeljno pravo na skrb i brigu o njemu od onih kojima je povjereno. Društvena podrška roditeljima u odgajanju i podizanju njihove djece te odgojno-obrazovni sustav trebali bi djeci osigurati sigurnu sredinu i pouzdane međuljudske odnose u kojima bi mogli razviti svoju jedinstvenu osobnost i stvarati zdravu i sigurnu ljudsku zajednicu. Primjerom iz prakse dan je uvid u slučaj djeteta žrtve obiteljskoga nasilja, njegova ponašanja u vrtićkom okruženju i odgajateljeve nedostatne skrbi i neprimjerena pristupa. Pokazala se potreba za boljom izobrazbom i stručnim osposobljavanjem odgajatelja u moralno-etičkom i pravno-etičkom sagledavanju takvih situacija.

Ključne riječi: dijete, obitelj, nasilje, bioetika.

SUMMARY

The aim of this work is to theoretically investigate family violence against children from bioethics aspect. In this purpose, the most representing forms of family violence against children, the consequences that affect child and his living environment as well as possible approaches in the violence prevention are firstly considered. As important factor in bioethics assessment of family violence against children, the work on the society awareness of such phenomenon frequent appearance in modern society has been indicated as requirement. The consequences severity of family violence against children and lifelong damage they suffer thereby, especially require society awareness wake-up-call. Bioethics, as relatively new scientific discipline, in its interdisciplinary approach to investigation of life, assesses and evaluates everything that endangers human life, from its initiation to death. Any violence against child endangers his fundamental right on care and welfare by those he/she has been entrusted. Society support to parents in raising their children as well as the educational system should provide safe environment and reliable human relations to children, in order to develop their unique personalities and create healthy and safe human society. An example case from real life shows a child as the victim of family violence, his behavior in kindergarten environment and his teacher's insufficient care and inadequate approach. Better education and professional training of teachers and educators have been indicated as in moral-ethic and in legal-ethic perceiving of such circumstances.

Key words: child, family, violence, bioethics.

UVOD

Nasilje u obitelji sve češće puni novinske stupce i postaje tema o kojoj se raspravlja na raznim razinama društva. Je li ono postalo učestalije u novije vrijeme ili je samo postalo vidljivije, predmet je istraživanja sociologije i drugih znanstvenih disciplina koje istražuju njegove oblike i uzroke. Ono što društvo u cjelini, a posebice one neposredno pogođene takvim događanjima, najviše zanima jest prevencija nastanka takvih odnosa.

Iako se znanstvena istraživanja bave nasiljem u obitelji, posebice nasiljem nad djecom, stječe se dojam da se ta tema nedovoljno istražuje pod etičkim vidikom jer se upravo u njemu mogu naći poticaji za razvijanje preventivnoga djelovanja. Nesumnjivo je da etika svojim normativnim pristupom može pridonijeti boljoj izobrazbi društva s obzirom na prepoznavanje nasilja i na njegovo sprječavanje. Moralni odgoj društva počinje od onih najmanjih, u njihovoj najranijoj dobi. Svim odgojno-obrazovnim segmentima društva trebao bi biti cilj suzbijanje nasilja u obitelji i na svim razinama društva.

Cilj je ovoga rada sagledati nasilja u obitelji, posebice prema djeci i to pod bioetičkim vidikom. Pokušat će se razabrati zašto dolazi do nasilja u obitelji, koji su motivi, svojevrsni »okidači« koji čovjeka potiču na nasilje. Važno je uvidjeti kako se na nasilje gledalo u bližoj povijesti, a kako danas. Rad se osobito bavi etičkom prosudbom nasilja prema djeci, posebice u obitelji. Pokušat će se uvidjeti što manjka današnjem društvu u tom pogledu te koji se pristupi predlažu za jačanje moralno-etickoga odgoja u odgojno-obrazovnoj praksi za dostojanstven odnos prema svakoj osobi pa tako i djetetu, od najranijih dana.

U prvom poglavlju rad se usredotočuje na nasilje i zlostavljanje te uzroke koji dovode do njega. Pokušat će se rastumačiti razlika između nasilja i zlostavljanja te uvidjeti zašto je nekada i samim žrtvama teško prepoznati zlostavljanje i prihvatiti da su zlostavljani, odnosno da su žrtve nasilja, a napose im je teško oduprijeti se takvom zlostavljanju. Također će se razmotriti neki od oblika zlostavljanja, a pobliže će se opisati četiri najčešća kako ih se predstavlja u literaturi i to pod vidikom kako ih se prepoznaje i koje su njihove posljedice za dijete.

U drugom poglavlju rad se bavi posljedicama nasilja, na različitim područjima ljudske osobe, opisujući svako pojedino područje. Potom će se istražiti moguće oblike prevencije nasilja i zlostavljanja i vidjeti kako svaki pojedini preventivni oblik djeluje na žrtve, odnosno opisat će se kako te prevencije djeluju i što je svrha svake pojedine razine preveniranja.

I drugo i treće poglavlje usmjereni su na teorijsko pojašnjenje samoga nasilja i zlostavljanja, njihovih oblika i posljedica te razina prevencija, dok se u trećem dijelu rad bavi i bioetikom, odnosno više je usmjerenost na praktični dio i primjenu bioetičkih aspekata u prosudbi nasilja i zlostavljanja djece u obitelji. Nakon sažete upute o bioetici kao mlađoj znanstvenoj disciplini, njezinim ciljevima i objektu istraživanja pokušat će se uvidjeti prožetost odgoja bioetičkim pristupom. Promatrat će se odgoj i u radu opisivani roditeljski stilovi s bioetičkoga stajališta. Povezat će se odgovarajući roditeljski stil s onim što bioetika naučava prepoznajući ga kao najkompatibilniji onome čime se želi postići sadržajni odgoj za moralno-etički pristup, za empatiju prema svakom čovjeku, za poštivanje njegove osobnosti i ničim otuđiva dostojanstva ljudske osobe. Na primjeru iz prakse pokušat će se pokazati bioetički pristup u prosudbi konkretne situacije i uputiti na moguće metode djelovanja u odgoju i poučavanja djece za moralniju praksu, posebice veću empatiju prema djeci žrtvama nasilja u obitelji.

1. NASILJE – DEFINICIJA I OBLICI

Gotovo redovito se dogodi da se čitajući dnevne novosti naiđe na članak o zlostavljanju, o izvršenom nasilju u obiteljskom domu, muža nad ženom ili žene nad mužem, ali i vrlo često nasilja nad djecom od najužih članova obitelji. Svako je nasilje žalosna i posve neprihvatljiva situacija u obitelji, ali je posebice žalosna i za svaku osudu kad je riječ o nasilju nad najosjetljivijim pripadnicima našega društva, jer su oni najizloženi i najugroženiji samim time što su djeca, dakle, posve ovisni o odraslim osobama. Gotovo je nevjerojatno koliko takvi čini nasilja mogu biti monstruozni, da se čovjek uistinu zapita što je to što neku osobu može nagnati na takvo djelo.

Nasilje kao takvo prisutno je u ljudskoj povijesti od najranijih početaka, ali je, čini se, u suvremeno doba povećana osjetljivost na njega jer se više ističe važnost čovjeka kao takvog, njegovih prava i sloboda. U tomu posebno mjesto imaju djeca i zaštita njih kao najslabijih pripadnika društva. U tom smislu dobro je najprije sagledati što se i kako smatra nasiljem i zlostavljanjem, kao i neke od njihovih najčešćih oblika.

1.1. Nasilje i zlostavljanje

Nasilje su svi oni postupci i aktivnosti koji se mogu označiti kao prijetnja subjekta, odnosno izvršioca nasilja (nasilnika) upotrebom sile u odnosu na objekt nasilja (žrtva) bez obzira na to o kojoj vrsti sile je riječ, s ciljem da se žrtvi posredno ili neposredno nanese fizička bol ili kod nje izazove strah i patnju (psihička bol) da bi se ponašanje žrtve stavilo pod kontrolu izvršioca nasilja.¹ Gdje god se bića trude dominirati jedno nad drugim postoji nasilje. U uvjetima primitivnoga života nasilje je neophodno jer ono uvjetuje sâmo preživljavanje, što je posebno slučaj u životinja gdje jedna vrsta dominira u odnosu na drugu s ciljem preživljavanja, hranjenja i sl.

Sa sociološkoga gledišta pod nasiljem se smatra sve ono što prividno sputava i ograničava realizaciju i razvoj pozitivnih ljudskih potencijala.

¹ Usp. Sandra Radenović, Bioetika i nasilje, *JAHR*, 3 (2012) 5, 205-218, 206.

Za razliku od nasilja zlostavljanjem se smatraju svi postupci čije su posljedice ozljeđivanje, bolest ili smrt. Različite su definicije zlostavljanja nad djecom no svima je zajedničko definiranje štete i patnje koju roditelji odnosno skrbnici načine djeci svojim postupanjem ili propuštanjem postupanja te zanemarivanjem dječjih tjelesnih ili psiholoških potreba.²

„Zlostavljanje je svaki oblik tjelesnoga i/ili emocionalnoga zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnoga postupanja ili iskorištavanja djece, što rezultira stvarnom ili potencijalnom opasnosti za djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći.“³

Iako je zlostavljanje češće trajno i učestalo ono može biti definirano kao takvo i kod pojedinačnih, ali ekstremnih postupaka koji ugrožavaju zdravlje i život djeteta te uzrokuje trajne posljedice za djetetov život. Hotimično i nedobronamjerno postupanje ubraja se također u elemente zlostavljanja djece.

1.2. Neki oblici nasilja

Kroz povijest, posebice onu ranu, nije se gledalo na djecu kao na kompetentne osobe sa svojim talentima i sposobnostima koje su roditelji i druge odrasle osobe prisutne u odgoju djece trebali pomoći otkriti i razviti, već su na djecu gledalo kao na objekt nad kojim roditelji imaju neograničenu moć. Stoga je odgoj više sličio roditeljskoj manipulaciji djetetom i njihovu odnosu u kojem je dijete trebalo ostvariti cilj ili ciljeve koje je roditelj nametnuo, a nerijetko su takvi ciljevi odražavali težnje za ostvarenjem barem u djetetu onoga što roditelj sam nije uspio ostvariti u svome životu.

Nasiljem se često u društvu smatralo samo ono što se odražavalo u prizmi agresije, odnosno djela i čina kojima se drugome nanosilo bol ili štetu u tjelesnom obliku. Tek se odnedavno sve više proučavaju i drugi oblici djelovanja i prepoznaju kao nasilje, kao što su emocionalni oblik nasilja, a posebice roditeljsko zanemarivanje djece i uskraćivanje pravodobne i primjerene skrbi.

² Usp. Vesna Bilić, Gordana Buljan Flander, Hana Hrpka, *Nasilje nad djecom i među djecom*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 2012., 2.

³ *Isto*, 2.

Istraživanja o tomu upućuju na zabrinjavajuću razinu proširenosti takvih oblika nasilja koja su suptilno prožela suvremeno društvo i na „mala“ vrata ušla manje i veće društvene zajednice, počinjući od uže i šire obitelji pa sve do odgojno-obrazovne zajednice.

Stoga ovaj teorijski dio o oblicima nasilja ima značajnu ulogu u pojašnjenju ovoga rada da bi se poslije moglo lakše zauzimati stavove s bioetičkoga aspekta u odnosu na nasilje nad djecom i njegove učestalije pojavne oblike.

1.2.1. Tjelesno ili fizičko nasilje

„Agresija je jedan od oblika antisocijalnog ponašanja.“⁴ Namjera agresivnoga ponašanja je nanijeti štetu osobi ili njegovoj imovini. Uvijek je važno uzeti u obzir mogući motiv ili motive pojedinca koji poseže za agresivnim ponašanjem i prosuđivati ga u tom pogledu.⁵

Tjelesno ili fizičko kažnjavanje u povijesti čovječanstva je poznato je u raznim kulturama i civilizacijama kao odgojna metoda za postizanje i održavanje discipline u prenošenju odgojnih ideja ili odgojnih vrijednosti. S obzirom na svoj pozitivno usmjeren cilj takav pristup nije smatran oblikom nasilja i zlostavljanja nad djecom, nego je bio društveno prihvaćen oblik u moralu svoga doba. Pod pojmom tjelesnoga nasilja djece podrazumijeva se učestalo ili jednokratno grubo, hotimično nanošenje boli i tjelesnih ozljeda. U to se ubraja i neodgovorna postupanja roditelja, kao i drugih osoba uključenih u skrb za dijete, koja uključuju mogući rizik od tjelesnoga ozljeđivanja, a čije posljedice mogu biti vidljive, ali i ne moraju.⁶

Kod tjelesnoga kažnjavanja razlikuje se instrumentalno tjelesno kažnjavanje i impulzivno tjelesno kažnjavanje.

„Tjelesno kažnjavanje može biti potaknuto instrumentalnom agresijom ili neprijateljskom agresijom, gdje instrumentalna agresija podrazumijeva agresivni postupak radi po-

⁴ Ross Vasta, Marshall M. Haith, Scott A. Miller, *Dječja psihologija*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 1998, 547.

⁵ Usp. Vasta, Haith, Miller, *Dječja psihologija*, 547.

⁶ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 98.

stizanja, pribavljanja nečega, a neprijateljska agresija podrazumijeva odgovor na tuđu agresiju.“⁷

Tjelesno ili fizičko nasilje ne odnosi se samo na udaranje djeteta rukom ili nekim drugih dijelom tijela ili nekim predmetom kao sredstvom nanošenja boli, već ono uključuje i potezanje za kosu i uši, štipanje, prisiljavanje djeteta na konzumaciju štetnih tvari kao što je ispiranje usta sapunom ili prisiljavanje djeteta da konzumira ljute začine, zatim radnje koje uključuju prekomjernu tjelesnu nelagodu kao na primjer uskraćivanje vode ili hrane, stajanje ili sjedenje u neugodnom ili bolnom položaju, klečanje na tvrdim ili oštrim predmetima (na kamenčićima, staklu ili, u našim krajevima rašireno sredstvo, na kukuruzu) te prisiljavanje djece na prekomjernu tjelesnu aktivnost (kao na primjer, 100 sklekova, čučnjeva i sl.).⁸

S razlogom se valja upitati zašto je takav oblik nasilja nad djecom i njihova kažnjavanja najpoznatiji i zašto roditelji uopće koriste tjelesno kažnjavanje? Roditelji često pribjegavaju ovom obliku nasilja iz krivih uvjerenja da je ono korisno i potrebno s obzirom na to da neke postupke i događanja djeci jednostavno „nije moguće“ drukčije objasniti. Uz to neki roditelji tjelesno kažnjavanje koriste kao odgojnu metodu uvjetovano kulturološkim, religijskim i tradicijskim situacijama. To je posebice čest slučaj u slabije razvijenim zemljama ili u slabije razvijenim područjima i razvijenih zemalja, kao što su ruralne sredine u zabačenijim krajevima. Uvjerenje da umjereno tjelesno nasilje „ne može nanijeti štetu“, da je, primjerice, „šiba izašla iz raja“, ili pak da je i on sam u svome djetinjstvu proživio takav odgoj, ostavlja roditelje u uvjerenju da time svome djetetu ne nanosi nikakvu štetu, nego dapače da ga „izvodi na pravi put“. Činjenica je da roditelji, koristeći takav oblik nasilja, mogu znatno manipulirati djetetovim ponašanjem i u djeteta, strahom i agresijom, kratkoročno postići željeno ponašanje. Iskustvo pokazuje da se time zapravo otvara velika mogućnost da dijete usvoji iste obrasce ponašanja i da u svome odrastanju i stasanju pribjegava primjeni nasilja u rješavanju sukoba s drugima i problemima na koje nailazi.

Ono čega roditelji često nisu svjesni, posebice tamo gdje je tjelesno kažnjavanje preraslo u tjelesno nasilje, a jako je izraženo u zlostavljane djecu, jesu posljedice koje ono ostav-

⁷ Vasta, Haith, Miller, *Dječja psihologija*, 547.

⁸ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 84.

lja na dječjoj psihi i njihovu cjelokupnom razvitku. Dostatno je spomenuti neke od tih posljedice, kao, primjerice: smanjenje djetetove potrebe za uspostavljanjem odnosa s drugim osobama, smanjen osjećaj autonomije, niska samoregulacija emocija i samokontrole, izražene neugodne emocije poput mržnje, bijesa, straha, krivnje i sl.⁹ Gledajući učinke toga čina može se shvatiti da tjelesno kažnjavanje postiže suprotan učinak od onoga što bi odgoj, briga o djetetu i njegovoj dobrobiti trebala biti. Iako zakonske promjene sugeriraju na tjelesno kažnjavanje i nasilje kao društveno neprihvatljive, duboka ukorijenjenost u različitim kulturama i tradicijama otežava sankcioniranje takvog oblika ponašanja.

Neki od pokazatelja tjelesnoga nasilja u djece su: pretjerano udovoljavanje autoritetima, nekritičko pasivno podčinjavanje, maksimalno ispunjavanje njihovih očekivanja, sramežljivost, povučenost ili agresivnost, u kontaktu s odraslim osobama pretjerana opreznost djeteta, često izostajanje s nastave te prekrivanje dijelova tijela odjevnim predmetima koji znaju biti neprikladni za to godišnje doba.¹⁰ Razna istraživanja upućuju na to da tjelesno zlostavljana djeca imaju više poteškoća u održavanju pažnje i koncentracije od djece koja nisu zlostavljana.

1.2.2. Emocionalno nasilje

S obzirom na tradicionalno shvaćanje nasilja u povijesti čovječanstva, s promjenom shvaćanja nasilja i proširivanja njegova spektra s onoga samo tjelesnoga i na druge oblike nasilja, valja se zapitati kako se definira emocionalno nasilje i kako se utvrđuje kad se ono pojavljuje i što se uopće događa s djetetom kad je izloženo emocionalnom nasilju? Normalan bi emocionalni razvoj djeteta podrazumijevao da ono ima šansu naučiti prepoznati svoje osjećaje i pokazati ih, odnosno proživljavati na socijalno prihvatljiv način.¹¹

„Emocionalno nasilje je kontinuirano neprijateljsko i/ili indiferentno ponašanje roditelja i drugih koji nastupaju s pozicije moći, na temelju kojega dijete može zaključiti da je bezvrijedno, nevoljeno, neadekvatno, što oštećuje njegovu emocionalnu stabilnost i psiho-

⁹ Usp. isto, 86-89.

¹⁰ Usp. isto, 88.

¹¹ Usp. Dubravka Kocijan-Hercigonja, Vesna Hercigonja-Novaković, Djeca, mladi i nasilje u obitelji, *Medicus*, 18 (2009) 2, 181-184, 182.

loški kapacitet, te kratkoročno i/ili dugoročno negativno utječe na njegov razvoj i dobrobit.¹²

Emocionalno nasilje može biti izraženo aktivno i pasivno. „Pasivno emocionalno nasilje češće se povezuje sa zanemarivanjem djeteta, no emocionalno nasilje uključuje i aktivne zlostavljачke i zanemarujuće komponente.“¹³ Roditelj koji svoje dijete omalovažava nazivajući ga glupim vrši emocionalno nasilje jednako kao i kada uskraćuje djetetu potrebu za nježnošću i roditeljskom pomoći u ovladavanju pojedinih radnji koje su djetetu još nepoznate ili ih još ne može potpuno samostalno svladati. To je emocionalna nedostupnost roditelja koja pripada pasivnoj komponenti nasilja, iako je roditelj fizički prisutan uz dijete. Također i ostale osobe iz djetetove neposredne blizine koje na dijete djeluju iz pozicije moći mogu vršiti emocionalno nasilje nad djetetom.

Brojne su posljedice koje se javljaju u djeteta koje je žrtva emocionalnog nasilja i kojem je bio uskraćen normalan emocionalan razvitak. Da bi dijete naučilo i usvojilo socijalno prihvatljiv način pokazivanja, tj. življenja ljudskih osjećaja, potrebni su mu pozitivni primjeri koje bi moglo oponašati, a dijete upravo tako najbolje uči i usvaja nove vještine. Upravo se u tomu uočavaju teške posljedice emocionalnoga zlostavljanja.

Prije svega tu su poteškoće u prepoznavanju i pokazivanju emocija, zatim poteškoće u uspostavljanju odnosa s drugim ljudima, a pogotovu u uspostavljanju odnosa prema sebi samom i u samoregulaciji svoga ponašanja.¹⁴ Neki oblici emocionalnoga nasilja su: izoliranje, teroriziranje, odbacivanje, iskorištavanje, ignoriranje, odbijanje emocionalnoga odgovora, nepoticanje, prisiljavanje djeteta na život u opasnoj i nestabilnoj okolini, psihološka nedostupnost, poricanje emocionalne odgovornosti, ismijavanje, ruganje, bezrazložno vikanje, ruganje, uspoređivanje s drugom djecom, vrijeđanje, bezrazložno uskraćivanje i ograničavanje, manipuliranje i sl.¹⁵

Neki od pokazatelja koji mogu upućivati na emocionalno nasilje su: problemi sa snom i hranjenjem, zdravstveni problemi bez organske osnove, nisko samopouzdanje, povučенost, usamljenost, ponašanja neprimjerena dobi, pretjerana aktivnost ili pretjerana pasivnost, emocionalna nestabilnost, tuga, strah, depresivnost, anksioznost, neiskazivanje

¹² Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 118.

¹³ Isto, 119.

¹⁴ Usp. Kocijan-Hercigonja, Hercigonja-Novaković, *Djeca, mladi i nasilje u obitelji*, 182.

¹⁵ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 124.

radosti ili zadovoljstva, negativan ili prazan afekt prema svima u njihovom okruženju, nezainteresiranost, slab uspjeh u školi, nesigurnost, niske razine socijalne kompetencije, poteškoće u stvaranju odnosa s vršnjacima, s odraslim osobama i sl., smanjena mogućnost prilagodbe, neuključivanje u aktivnosti.¹⁶

Suradnja psihologa, psihoterapeuta, psihijatara, socijalnih pedagoga i raznih drugih stručnjaka s djecom koja su pretrpjela ovaj oblik nasilja od iznimne je važnosti, a vrlo je često ključno za djetetov oporavak i daljnji napredak u životu.

1.2.3. Spolno ili seksualno nasilje

„Seksualno zlostavljanje djece definira se kao a) bilo kakav seksualni čin između odrasle i maloljetne osobe, ili između dvije maloljetne osobe ako jedna ima moć nad drugom; te b) prisiljavanje ili uvjeravanje djeteta na sudjelovanje u seksualnom činu bilo kakve vrste (s kontaktom ili bez kontakta). Seksualni čin podrazumijeva i izlaganje pornografskom materijalu, voajerizam te seksualiziranu komunikaciju putem telefona ili interneta.“¹⁷

Neki od znakova za prepoznavanje seksualnoga zlostavljanja u tjelesnom smislu su: ozljede na grudima, bradavicama, ispod trbuha, genitalne infekcije, problemi s mjehurom, bol pri mokrenju, te u psihosomatskom smislu česte smetnje kao što su: glavobolje i bolovi u trbuhu), poriv za često tuširanje, nagle promjene u tjelesnoj težini (iznenadno gubljenje ili dobivanje), promjene u ponašanju izražene kao pokrivanje, skrivanje, pokušaji da bude nevidljivo ili pak odjeća koja puno otkriva.¹⁸

Emocionalni znaci – strahovi svih vrsta (od mraka, zatvorenog prostora, kupaonice, od prostorija samo s jednim vratima, od odlaska kući nakon škole, od tjelesnog kontakta, posebno u području genitalija), plač, depresija, konfuzija, osjećaj izdaje, izoliranost, sram, krivnja, ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost.¹⁹

¹⁶ Usp. isto, 133.

¹⁷ Isto, 143.

¹⁸ Usp. isto, 150-151.

¹⁹ Usp. isto, 151.

Seksualizirano ponašanje – naglašavanje svega seksualiziranoga u crtežima, upotreba prostih riječi, česta masturbacija, promiskuitet, prostitucija, strah od svlačenja, neuobičajen interes za svoje ili tuđe genitalije.²⁰

Socijalno ponašanje – regresivno ponašanje, strah od ostajanja u prostoriji s određenom osobom, kontrolirano ponašanje, povučenost, poslušnost, perfekcionizam, želja da zna sve što će se dalje događati, hiperaktivnost, noćne more, konfuzija uloga u obitelji. Samodestruktivno ponašanje – samoozljeđivanje, konzumiranje droge, alkohola, prejedanje ili ne jedenje, bježanje od kuće, izazivanje kazne izazivajući problematične situacije te pokušaji suicida.²¹

1.2.4. Zanemarivanje

Zanemarivanje je propuštanje zadovoljenja djetetovih potreba u mjeri koja znatno utječe na djetetov tjelesni i psihički razvitak. Ono nije uvijek hotimično i prepoznavanje granice od koje započinje zanemarivanje nije uvijek ni jasna ni lako prepoznatljiva.²²

Dok je u nasilju i zlostavljanju izražen aktivan čin agresije prema djetetu, u zanemarivanju je prisutno pasivno nasilje jer roditelj propušta pružiti djetetu ono što mu je potrebno u danoj situaciji.²³ Svako dijete ima neke potrebe koje trebaju biti zadovoljene za njegovo nužno tjelesno i psihičko zdravlje i napredak. O zanemarivanju djeteta se može govoriti ako je riječ o učestalom nezadovoljavanju djetetovih potreba poput: primjerene prehrane i odijevanja, zdravstvene skrbi, sigurnih životnih uvjeta smještaja i sl. u materijalnom smislu, te u emocionalnom smislu: primjeren osjetilni odnos s roditeljima, emocionalno doživljavanje, iskazivanje topline i nježnosti, pogled i govor roditelja koji izražavaju emocionalan kontakt s djetetom, općenito obiteljska stabilnost, pravodobna edukacija u emocionalnom sazrijevanju, pohvala, podrška, poštovanje, ohrabrivanje i sl.

²⁰ Usp. isto, 151.

²¹ Usp. isto, 151-152.

²² Usp. isto, 179.

²³ Usp. Marina Ajduković, Ninoslava Pečnik, Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji, *Revija za socijalnu politiku*, 1 (1994) 3, 269-276, 269-270.

Zanemarivanje često traje dugo i u većini slučajeva se kasno prepozna, pa su i posljedice dugoročne. Zanemarivanje ima dugoročno negativan učinak na djetetov fizički, kognitivni, socijalni i emocionalni razvitak.²⁴

Dijete čiji roditelji nisu emotivno i psihički bili uz njega, koji su ignorirali njegove potrebe, bili udaljeni od njega, te su ga omalovažili i podcjenjivali, više je predisponirano da bude agresivno, da ne zna izražavati emocije, da nije empatično ni kreativno, da je bezvoljnoga raspoloženja i niskog samopoštovanja.²⁵

U zanemarivanju djetetovi roditelji ili skrbnici nisu zadovoljili minimalne uvjete za njegov normalan rast i razvitak. Znakove i posljedice zanemarivanja vrlo često je teško prepoznati pa ono stoga često ostaje nezamijećeno i djetetu stvara dugoročne teškoće. Jedna od takvih teškoća je i to da su zanemarivana djeca u adolescenciji sklonija autoagresivnom ponašanju (primjerice, samoozljeđivanju), ali i ozljeđivanju drugih.

²⁴ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 186-190.

²⁵ Usp. *isto*, 188.

2. POSLJEDICE NASILJA NAD DJECOM I NJEGOVA PREVENCIJA

Brojna istraživanja čovjekova psihološkoga razvitka iznose na vidjelo utjecaj različitih čimbenika na njegov razvitak u pojedinim područjima njegove osobe, kao što su: tjelesni, socijalni, kognitivni, emocionalni itd. Utjecaji pretrpljenog nasilja i posljedice koje ostavlja na svakoj su osobu teške, ali su posebice pogubne na djeci koja su u najosjetljivijoj fazi svoga razvitka. Neke od takvih posljedica su, nažalost, nepopravljive. Neke od njih nisu lako uočljive i ostavljaju daleko dublje tragove nego što bi se moglo na prvi pogled zaključiti. Posebice je važno uočiti posljedice i štete nastale iz nekog nemoralnog djelovanja koje je dijete proživjelo. Osobito je u takvim situacijama važno što prije započeti sa saniranjem štete, ali i poduzimati sve one radnje koje bi mogle prevenirati takve događaje na djeci. Osvješćivanje društva i njegovih pojedinih segmenata, posebice onih kojima je povjerena skrb o djeci, od iznimne je važnosti za zaštitu djece. Što se više zna o posljedicama nasilja nad djecom ili njihova zanemarivanja, to se može bolje oblikovati preventivnih sustav i ugraditi u sve programe odgojno-obrazovnih institucija, ali i za podizanje kulture obiteljskoga života i uopće, društvenoga suživota s najmanjim i najranjivijim njegovim članovima. Podizanje moralnoga odgoja društva za etičniji pristup u oblikovanju i donošenju zakona i pravila ponašanja i djelovanja u svim segmentima odnošenja prema djeci, trebao bi biti prioritet političkoga djelovanja, odgojno-obrazovnoga sustava, djelovanja civilnih udruga društva i svih drugih aktera u promicanju humanoga društva i podizanja kvalitete života čovjeka 21. stoljeća.

2.1. Posljedice nasilja u obitelji za dijete

Većina istraživanja o zlostavljanju djece, a i svagdanjega iskustva, pokazuju da se nasilje događa najčešće u djetetovoj najužoj sredini, gdje doživljava nasilje od svojih roditelja ili bliskih osoba. Pokazalo se da zlostavljane majke dvostruko češće zlostavljaju svoju djecu od nezlostavljanih majki.²⁶ Svako zlostavljanje ostavlja kratkoročne i dugoročne posljedice na djetetov život, na njegov emocionalni, kognitivni, tjelesni te socijalni razvoj i funkcioniranje. Stoga je osobito važna uloga prosvjetnih djelatnika te stručnih ti-

²⁶ Usp. Kocijan-Hercigonja, Hercigonja-Novaković, *Djeca mladi i nasilje u obitelji*, 181.

movu u radu s djecom, da prepoznaju oblike nasilja prema djeci i među djecom te na vrijeme reagiraju jer je pravovremena pomoć puno važnija i korisnija. Za svakog prosvjetnog djelatnika i djelatnika stručnog tima u prosvjeti od iznimne je važnosti da se informiraju i proširuju svoje znanje na području nasilja nad djecom i među djecom, jer su upravo oni u svakodnevnom kontaktu s djecom, pa su njihove mogućnosti i odgovornosti za pomoć djeci veće.

Službeni podaci američkoga Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi iz 2008. godine navode da je 772.000 djece u SAD-u bilo zlostavljano, a od toga 48,3 % dječaka i 51,3 % djevojčica. S obzirom na vrstu zlostavljanja najzastupljenije je zanemarivanje sa 71,1 %, zatim tjelesno zlostavljanje sa 16,1 %, a slijedi spolno zlostavljanje s 9,1 % te emocionalno zlostavljanje sa 7,3 %. U posljednje vrijeme trend zanemarivanja djece je u porastu, i to od obrazovnoga zanemarivanja djece pa sve do tjelesnoga i emocionalnog zanemarivanja.²⁷ Važno je uočiti da su takvi podaci temeljeni samo na prijavljenim slučajevima zanemarivanja, a dobro se zna da je tzv. „siva“ zona daleko veća.

Posljedice tjelesnoga zlostavljanja jasnije su i lakše vidljive, pa se često onda smatraju i težima za zlostavljanu osobu, ali se ne smije zaboraviti da su i posljedice emocionalnoga i spolnoga zlostavljanja izrazito teške, tim više što znaju dugo ostati prikrivene, a ponekad ostavljaju i puno jače i drastičnije posljedice na osobnost žrtve. Ne uočavanje emocionalnoga i spolnoga zlostavljanja ostavlja žrtvu prepuštenu samu sebi, što uzrokuje snažan potres u psihičkom i emocionalnom zdravlju djece. Zlostavljanje ometa djetetov emocionalni, socijalni i intelektualni napredak.²⁸

Reakcije djece koja svjedoče nasilju manifestiraju se kao anksioznost, trajna uplašenost, tjeskoba, preosjetljivost, osjećaj krivnje jer misle da su mogli spriječiti nasilje, a nisu uspjeli, te niz psiholoških problema od depresije, disocijativnih stanja, manjka koncentracije, agresije i sl.²⁹ Djeca žrtve nasilja češće će u životu pribjegavati nasilje kao obliku ponašanja koji su prihvatili u sučeljavanju s problemima i u njihovu rješavanju i uopće češće će upadati u konflikte i u njima izražavati agresiju.

²⁷ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 4.

²⁸ Usp. Kocijan-Hercigonja, Hercigonja-Novaković, *Djeca mladi i nasilje u obitelji*, 182.

²⁹ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 223.

Nasilje u obitelji češće se javlja u onim obiteljima u kojima se nasilje proteže kroz generacije, s koljena na koljeno. Dijete koje je žrtva nasilja u obitelji poslije u životu funkcionira isključivo u ulozi žrtve ili se identificira s ponašanjem zlostavljača jer je to jedini način kako je ono naučilo funkcionirati.³⁰

Obiteljsko nasilje je nasilno ili zlostavljajuće ponašanje bilo fizičko, seksualno, emocionalno ili financijsko, kojim se osoba koristi da bi kontrolirala osobu s kojom je u intimnom odnosu ili dominirala nad njom.³¹

Najčešće žrtve obiteljskoga nasilja su žene. Neka istraživanja navode da je u 90 do 97 % slučajeva obiteljskoga nasilja muškarac zlostavljano ženu. Iako rijetko, žrtve obiteljskoga nasilja mogu biti i muškarci.³² U obiteljskom nasilju riječ je o planskom korištenju zastrašivanja, prijetnji i fizičkoga nasilja ili je pak riječ o manipulaciji kojom osobe želi zadobiti moć i nadzor nad svojim intimnim partnerom. Ta osoba, dakle, zlostavljač koristi posebne taktike ili kombinacije taktika da bi izazvao osjećaj straha nad svojim partnerom i tako nad njim zadobio kontrolu. Time se žele uspostaviti određeni obrasci ponašanja u partnera, odnosno žrtve. Zlostavljači koriste emocionalno ili fizičko zlostavljanje da bi kontrolirali ponašanje svoga partnera ili ga promijenili u oblik kakav oni žele ili odobravaju.³³ Većina istraživanja pokazuju da u obiteljima nižega socioekonomskog statusa postoji povećan rizik od obiteljskoga nasilja.³⁴

Djeca koja svjedoče obiteljskom nasilju pod povećanim su rizikom da razviju emocionalne, ponašajne, kognitivne, tjelesne i socijalne teškoće. Djetetu je najveći izvor frustracije nemogućnost da smiri ili zaustavi neželjenu situaciju. Takvo je ozračje obilježeno stalnim djetetovim strahom i osjećajem anksioznosti u raznim oblicima. Dijete, žrtva obiteljskoga nasilja, često je primorano šutjeti o onome što se događa u njegovoj obitelji da zlostavljač ne bi bio kažnjen ili da obitelj ne bi izgubila društveni status u zajednici (status „savršene obitelj“). Dodatan pritisak na dijete je i to što je često primorano izmišljati „priče“, to jest davati takva objašnjenja da bi pred susjedima ili drugim osobama iz neposredne blizine prikrilo stvarnu situaciju u obitelji. To je izvor raznih neugodnosti za

³⁰ Usp. Kocijan-Hercigonja, Hercigonja-Novaković, *Djeca, mladi i nasilje u obitelji*, 181-182.

³¹ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 218.

³² Usp. *isto*, 219.

³³ Usp. *isto*, 219.

³⁴ Usp. *isto*, 220.

dijete koje ga ona čine nesigurnim i u njemu bude osjećaj krivnje. Dijete često mora opisivati događaje u drukčijem svjetlu nego su se stvarno dogodili, da bi tako opravdalo ponašanje jednoga od svojih roditelja koji je zlostavljač u obitelji. Djeca zbog toga često izbjegavaju bliskije odnose i prijateljstva s vršnjacima da se ne bi našla u opasnosti da se otkrije njegova „obiteljska tajna“. ³⁵

2.1.1. Emocionalne posljedice

Emocionalne posljedice djeteta koje je svjedočilo obiteljskom nasilju vrlo su slične onima koje je zadobila izravna žrtva nasilja. Česte emocionalne posljedice u djeteta se očituju kao poteškoće s depresijom, anksioznosti, osjećajem krivnje i srama, beznada i bespomoćnosti, doživljavanjem ljutnje, nemoći i frustracije, stvaranjem opće nepovjerljivosti prema ljudima oko sebe, a posebice prema odraslim osobama, slabo samopoštovanje itd. Mogu se razviti razne strahovi koji prerastu u prave fobije, separacijska anksioznost i velike poteškoće u ostvarivanju i održavanju međuljudskih odnosa. Gubitak kontrole nad međusobnim odnosima i neimanje pozitivnoga odnosa s nekom odraslom osobom mogu u djeteta prouzročiti pojačano razvijanje obrambenih mehanizama što se u kasnijoj dobi razvija u razne oblike disfunkcionalnoga ponašanja. ³⁶

2.1.2. Ponašajne posljedice

Djeca svjedoci nasilja u obitelji, nažalost, često razvijaju društveno neprihvatljive oblike ponašanja kao što su ispadi agresije, česte tučnjave ili druga ovisnička ponašanja kao konzumacija droge, alkohola i sl. što im pomaže u smanjenju boli koju osjećaju, a s kojom se teško sučeljavaju. Kao što je već rečeno takva djeca imaju slabiju samokontrolu emocija, a to su najčešće ljutnja, bijes, frustracija, tuga, manjak empatije, općenito manjak socijalnih vještina. Taj ih manjak prati u daljnjem razvitku do adolescencije, a i u

³⁵ Usp. isto, 221.

³⁶ Usp. isto, 223-224.

nastavku života, kad se mogu razviti i neki drugi poremećaji i nastupiti razne poteškoće.³⁷

2.1.3. Kognitivne posljedice

Za djetetov daljnji razvitak na svim područjima osobnosti od velike je važnosti okruženje u kojem se ono nalazi i razina stresa kojoj je izloženo. Od najranije dobi djetetova života važno je da bude okruženo stimulativnim materijalima koji su korisni u njegovu intelektualnom napretku. Dijete koje je izloženo obiteljskom nasilju pati od prevelike izloženosti stresu i raznim neugodnim emocijama koje ne stvaraju stimulativno okruženje u kojem ono može razvijati svoje intelektualne sposobnosti. Naprotiv, zbog manjka pažnje, rastresenosti i mentalne napetosti kojima je dijete izloženo, očituju se teškoća u pamćenju, a sve to otežava sveukupni intelektualni napredak i razvijanje kognitivnih sposobnosti, koje vidljivo zaostaju od uobičajenoga tijeka razvitka u djece koja ne trpe takve okolnosti. Ne pokazuju sva djeca jednaku otpornost na stres prouzročen izloženosti nasilja u obitelji. Djeca koja interveniraju u sukobima u obitelji, preuzimajući odgovornost za prestanak nasilja i imaju više negativnih posljedica nego djeca koja samo preuzimaju odgovornost za sebe, odnosno svoje emocije, pokušavajući sebe zaštititi od obiteljskoga nasilja.³⁸

2.1.4. Socijalne posljedice

Empatija, koja je osnova za razvoj čvrstih međuljudskih odnosa, često je u djece koja svjedoče obiteljskom nasilju vrlo smanjena i ona općenito pokazuju manjak socijalnih vještina u uspostavljanju i održavanju odnosa s vršnjacima. Oni nesigurne, dezorganizirajuće i nestabilne odnose iz obitelji preslikavaju na odnose u svome društvenom okruženju s vršnjacima. Skloni su tome da agresivno rješavaju nastale probleme što ih uvodi u začarani krug antisocijalnoga ponašanja iz kojega ne znaju naći izlaz, nego ih to na

³⁷ Usp. isto, 224.

³⁸ Usp. M. O'Brien, G. Margolin, R.S. John, Relation among marital conflict, child coping, and child adjustment, *Journal of Clinical Child Psychology*, 24 (1995) 346-361, prema Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 225.

kraju izolira iz društva i otežava im uključivanje u svoje društveno okruženje i onemogućuje potrebnu prilagodbu na uvjete života u svojoj sredini. Također, često imaju slabiji uspjeh u školi zbog manjka koncentracije ili straha zbog onoga što se događa kod kuće.

Djeca obiteljskom nasilju mogu svjedočiti izravno, promatranjem incidenta ili pak samo slušanjem incidentne situacije iz neposredne blizine, promatranjem neposrednih posljedica nekog incidenta ili pak slušanjem opisivanja incidentnog događaja i prepričavanjem onoga što je u njemu izrečeno.³⁹

2.2. Prevencija nasilja nad djecom u obitelji

Prevencija zlostavljanja i zanemarivanja sveobuhvatan je, opsežan proces kojim želimo spriječiti nasilje prema djeci i među djecom, uočiti potencijalne žrtve i one koje to već jesu te im pružiti odgovarajuću psihosocijalnu pomoć.⁴⁰ Kreiranje preventivnoga programa ima nekoliko koraka:

1. identifikacija problema, proučavanje epidemioloških podataka, provedba istraživanja o čestoci problema u populaciji,
2. identifikacija rizičnih i zaštitnih čimbenika povezanih s problemom,
3. kreiranje i provedba pilot (probnih) preventivnih programa,
4. kreiranje i provedba programa prevencije na velikom uzorku,
5. širenje preventivnih programa i njihove evaluacije po lokalnim zajednicama.⁴¹

U prevenciji zlostavljanja djece najčešće se može govoriti o tri razine prevencije, a to su: Primarna, sekundarna i tercijarna.

2.2.1. Primarna razina prevencije

Primarna prevencija služi za podizanje javne svijesti o zlostavljanju i nasilju u obitelji. Važno je u društvo odaslati poruku o tomu što je nasilje i zlostavljanje u obitelji, kada se

³⁹ Usp. Bilić i sur., *Nasilje nad djecom i među djecom*, 226.

⁴⁰ Usp. isto, 350.

⁴¹ Usp. isto, 352.

javlja i u kojim oblicima, kako prepoznati nasilje i zlostavljanje i sl. Sve su to informacije koje daje primarna razina prevencije nasilja u obitelji i kojom se želi utjecati na sve građane te na sve pružatelje socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih usluga, na sve one koji su uključeni u odgoj i kontakt s djecom. Svrha primarne prevencije je zaustaviti nasilje i zlostavljanje prije nego se ono uopće dogodi.⁴² Nositelji primarne prevencije su država i lokalne zajednice, potpomognute vladinim i nevladinim organizacijama i institucijama.

Rad s djecom u okviru primarne prevencije odnosi se na:

- edukaciju o njihovim pravima,
- prepoznavanje potencijalno opasnih situacija,
- upoznavanje s načinima zaštite od zlostavljanja,
- prepoznavanje odraslih osoba koje djetetu mogu pružiti pomoć i podršku,
- učenje socijalnih vještina te vještina nenasilnoga rješavanja sukoba.⁴³

Dobri primjeri primarne prevencije su preventivne kampanje koje se održavaju diljem svijeta sa svrhom poboljšanja djelovanja u velikoj masi ljudi i podizanje svijesti cjelokupnoga građanstva i cjelokupne državne na što veću razinu, jer će se samo tako napraviti znatan pritisak na građanske vlasti i zakonodavstva za donošenje potrebnoga zakonodavstva i propisivanja potrebnih propisa. Neke od velikih svjetskih i državnih organizacija koje su sudjelovale u kampanjama prevencije nasilja nad djecom su na internacionalnoj razini UNICEF i Vijeće Europe, a na nacionalnoj razini je to primjerice, Hrabri telefon i sl.

2.2.2. Sekundarna razina prevencije

Sekundarna razina prevencije namijenjena je rizičnim skupinama, odnosno obiteljima koje imaju više mogućih čimbenika za postojanje nasilja i zlostavljanja djece u obitelji. To su skupine poput siromašnih obitelji, roditelji ovisnici o drogama, roditelji koji su i sami doživjeli zlostavljanje u djetinjstvu, vrlo mlade obitelji, roditelji djece s teškoćama u razvoju, roditelji s psihičkim poremećajima i sl. Sekundarna razina prevencije djeluje i općenito na zajednice koje su pod povećanim rizikom od nasilja u obitelji kao što je slu-

⁴² Usp. isto, 352.

⁴³ Usp. isto, 352.

čaj s područjima koja su pogođene ratom, naselja koja su poznata po nasilju, gdje je veća prisutnost kriminala i maloljetničke delinkvencije, te područja s povećanom maloljetničkom trudnoćom.⁴⁴ Cilj sekundarne prevencije je smanjiti utjecaje rizičnih čimbenika i osnažiti čimbenike otpornosti.⁴⁵ Sekundarna prevencija obuhvaća posjete socijalnih službenika ili patronažnih sestara, otvaranje u neposrednoj blizini raznih obiteljskih centara i savjetovališta koja raznim oblicima djelovanja pomažu u prevenciji nasilja i zlostavljanja u obitelji.⁴⁶

2.2.3. Tercijarna razina prevencije

Tercijarna prevencija usmjerena je prvenstveno na već zlostavljanu i zanemarivanu djecu i koristi se kao sinonim za tretman tj. intervenciju. Glavni cilj tercijarne razine prevencije je preveniranje međugeneracijskoga prenošenja zlostavljanja.⁴⁷ Tretman tercijarne prevencije trebao bi:

- pomoći ohrabriti dijeta da razgovara o zlostavljanju i o njemu razmišlja bez osjećaja srama, krivnje i iznimne anksioznosti,
- pomoći djetetu da izrazi svoje osjećaje vezane uz zlostavljanje,
- smanjiti intenzitet i učestalost posljedica (što ponašajnih, što emocionalnih),
- razjasniti i promijeniti iskrivljena razmišljanja i stavove djeteta o sebi, drugima i svijetu oko sebe,
- pomoći djetetu da razvije zdrave odnose privrženosti,
- poučiti dijete o raznim mogućnosti samopomoći
- radom u skupini s drugom djecom žrtvama zlostavljanja pomoći da umanje osjećaj izoliranosti iz svoje sredine i smanje osjećaj obilježnosti (stigme) zbog toga što im se događa.⁴⁸

Tercijarna prevencija uzima u obzir roditelja zlostavljača i roditelja koji nije zlostavljao dijete. Takvim se radom želi pomoći i jednom i drugom da uvide teret nasilja kojem je izloženo njihovo dijete, tim više što roditelj koji ne zlostavlja dijete, može biti i sam žrtva zlostavljača u obitelji. Tercijarnom prevencijom se pokušava prevenirati daljnje zlostav-

⁴⁴ Usp. isto, 358.

⁴⁵ Usp. isto, 359.

⁴⁶ Usp. isto, 359.

⁴⁷ Usp. isto, 361.

⁴⁸ Usp. isto, 361-362.

ljanje. U tu svrhu izvode se razna predavanja i radionice kojima se pomaže zaprječivanje daljnje zlostavljanja, izbjegavanje situacija u kojima bi se ono moglo ponoviti i poučava se sudionike kako da se sučele s posljedicama zlostavljanja. To je važno za oba roditelja i za dijete.

3. BIOETIČKI KRITERIJI U PROSUDBI UZROKA I POSLJEDICA NASILJA NAD DJECOM U OBITELJI

„Gledajući s bioetičkoga aspekta, temelj svih bioetičkih problema je čovjek i njegovo dostojanstvo“,⁴⁹ a dostojanstvo ljudske osobe je nepovredivo. Opća deklaracija o bioetici i ljudskim pravima ističe da svakoj osobi pripadaju sva prava i slobode u njima sadržane, kao i da djetinjstvu pripada posebna skrb.⁵⁰ „Današnji pojam bioetike obuhvaća ljudsku odgovornost naspram svih oblika života koji postoje u svijetu.“⁵¹

U osnovi bioetike ispituje se život, čovjek i njegovo dostojanstvo. S obzirom na današnji napredak tehnologije i znanosti, posebice na području medicine, može se reći da čovjek ponire toliko u duhovnu dimenziju da se na neki način „igra Boga“. ⁵² Stoga je napredak bioetike od 70-ih godina prošloga stoljeća, otkad se oblikuje kao zasebne znanstvene discipline, sve značajniji u sagledavanju novih mogućnosti ljudskoga djelovanja u odnosu na život kao takav. U ovom radu bioetičko je sagledavanje usmjereno prema nasilju nad djecom u obitelji i promatranju uzroka i posljedica toga djelovanja kao svjesnog i voljnog djelovanja čovjeka kao etičkoga bića. U sagledavanju težine posljedica nasilja nad djecom i njezina bioetičkoga vrednovanja posegnut će se za rezultatima psihološkoga istraživanja djetetovih razvojnih faza. Na toj će se podlozi moći teleološkim pristupom, dakle od posljedica na uzrok, vrednovati čin agresije i nasilja nad djetetom u obitelji. S obzirom na to da se posljedice zanemarivanja i zlostavljanja djeteta odražavaju na njegov daljnji razvitak u zrelu, odraslu osobu, a neke od tih posljedica imaju i ireverzibilan karakter, ili pak izazivaju kontinuitet nasilja, tj. prenošenje na buduće naraštaje, postaje razvidno koliko je važno prosuditi ga pod bioetičkim vidikom.

Temeljni sadržaj roditeljskoga odnosa s djetetom, ili pak odrasle osobe kao skrbnika i onoga komu je dijete povjereno, jest „govor i ljubav, što se postiže dijalogom“. ⁵³ Čovjek

⁴⁹ Luka Tomašević, *Bioetika. Kršćansko-teološke perspektive*, u: Ante Čović, Marija Radonić (ur.), *Bioetika i dijete*, Zagreb, Pergamena, 2011, 25-47, 41.

⁵⁰ Usp. Gordana Pelčić, Anamarija Gjura Coha, UNESCO, bioetika i dijete, *JAHR*, 1 (2010) 1, 63-68, 68.

⁵¹ Tomašević, *Bioetika. Kršćansko-teološke perspektive*, 28.

⁵² *Isto*, 28.

⁵³ *Isto*, 44.

je biće riječi, govora i biće odnosa. Od najmanjih nogu je upućen na to. Sve što je suprotno ljubavi i dijalogu u odnosu prema malom biću, usijeca u njegovu osobu neizbrisive tragove. Stoga je svaki oblik ugrožavanja čovjeka u njegovoj najranijoj dobi ogrješivanje o odgovornost koju odrasli preuzimaju za djecu. Svijest o tomu je, na ovakav ili onakav način, ipak prisutna u svijesti svakog čovjeka kao razumnoga biće.

Stoga je opravdano pitati kako i zašto čovjek kao racionalno biće poseže za nasiljem nad nemoćnim bićem? Koji su to uzroci u čovjeku koji ga nagnaju da upotrijebi silu nad djetetom općenito, a posebice nad svojim djetetom za koje ima roditeljsku odgovornost. Posebice je upitna uporaba sile i moći odrasle osobe nad nemoćnom nejakom osobom koja je posve ovisna o odrasloj osobi?

Neki od mogućih uzroka za takvo nasilno djelovanje roditelja prema djeci može se potražiti u velikom pritisku kojem su danas izložene majke i majčinstvo općenito. Krivom slikom o majčinstvu, koje je uvelike idealizirano, na majke se negativno utječe jer im se šalje poruka da trebaju biti savršene, ostvarivati obiteljsku savršenost i sklad. Nameće im se ta idealizirana slika uz tvrdnju da će samo tako, u takvoj obitelji dijete biti zdravo. Ono što je najgore, ističe se da djetetova budućnost ovisi isključivo o majci.⁵⁴ Uz današnji ubrzan, uvelike tehniziran, stil života i sve zahtjeve profesionalnoga ostvarenja, trpi obiteljski život svih članova obitelji. S jedne strane su očekivanja sredine od roditelja, a s druge strane su i očekivanja koja roditelji imaju prema sebi samima, a posebice u tom kontekstu majke. Takvo uvjerenje izaziva anksioznost i povećava stres, što onda nepovoljnije utječe na stvaranje i održavanje odnosa majke i djeteta, a u majke osobito izaziva netoleranciju prema vlastitim pogreškama.⁵⁵

Na nastajanje nasilja u obitelji utječe i roditeljski stil odgajanja za koji se supružnici ili pak jedan od njih opredijele. Već je više puta spomenuto da se roditelji znaju poslužiti onim stilom odgajanja kojim su i sami bili u djetinjstvu odgajani. Jedna od pedagoških podjela roditeljskih stilova odgajanja spominje autoritativan stil, autoritaran, zatim popustljiv i ravnodušan roditeljski stil. Neki od ovih roditeljskih stilova odgoja razvijaju pozitivne osobine i stavove u djeteta, a neki izazivaju i one negativne. Među njima jedi-

⁵⁴ Usp. Mirjana Pernar, *Roditeljstvo, Medicina fluminensis*, 46 (2010) 3, 255-260, 256.

⁵⁵ Usp. *isto*, 256.

no autoritativni stil ima zadovoljavajuću razinu ljubavi i kontrole odnosno pravilno postavljene granice koje su u fazi djetetova ranoga razvoja neophodne.⁵⁶

Autoritaran, popustljiv i ravnodušan stil roditeljstva u djece izaziva nepovoljne osobine i stavove. Ako je dijete u djetinjstvu bilo izloženom nekom od tih roditeljskih stilova odgajanja, lako može poslije u njemu razviti sklonost nasilju u odnosima s drugom djecom. Riječ je tad o djetetovim nezadovoljenim potreba što se onda očituje u takvom nasilnom ponašanju. Spomenuti roditeljski stilovi odgajanja uključuju u sebi neke oblike nasilja roditelja prema djetetu. U popustljivom roditeljskom stilu riječ je o zanemarivanju. U autoritarnom stilu roditelja, u želji da se ostvari njihova što veća moć nad djetetom, izražena je prevelika kontrola i agresije. Dakle, već u samoj srži pojedinog odgojnoga stila postoji nasilje, a da roditelj vrlo često toga nije ni svjestan nego je, najčešće, i sam primio takvu vrstu odgoja pa je prenosi na vlastito dijete, a zapravo je neka vrsta nasilja.

Može se reći da svaki onaj odgoj u kojem nije temeljno polazište bezuvjetna ljubav, empatija i sagledavanje sveopće dobrobiti djeteta, već u sebi na neki način nosi klicu mogućeg nasilja ili bar stavove i djelovanja koja poslije mogu uzrokovati agresivnije ili nasilnije ponašanje roditelja prema djeci. Iz navedenoga se može zaključiti da je u autoritarnom, popustljivom i ravnodušnom roditeljskom odgojnom stilu veća vjerojatnost od nasilja nad djecom u obitelji i među djecom. Naprotiv, autoritativan roditeljski stil je više usmjeren na odnos prema djetetu s uvažavanjem, poštovanjem, dobrim granicama i nadasve ljubavlju i topline. U autoritativnom roditeljskom odgojnom stilu roditelj lakše stavlja djetetove potrebe ispred vlastitih, odnosno lakše mu pruža bezuvjetnu ljubav i skloniji je suosjećanju i razumijevanju djeteta i njegovih potreba, što je u skladu s bioetičkim pristupom zaštite života, posebice zaštite života nemoćnih na koju su obvezni oni subjekti djelovanja u čijoj je to domeni odgovornosti. Vrlo važna činjenica koju je potrebno uvijek iznova isticati, a jedno je od važnih polazišta svakog pojedinca pa tako i roditelja u odabiru stavova prema životu ili u odabiru roditeljskoga odgojnoga stila, jest kriterij osobne zrelosti. Tako će zreliji, moralno izgrađeniji i kulturno osvješteniji roditelj, vjerojatno odabrati autoritativan roditeljski stil odgajanja.

⁵⁶ Usp. *isto*, 259.

Kao što već prije spomenuto, moć je važan čimbenik u svakom međuljudskom odnosu, a posebice gdje jedna osoba, djelomično ili potpuno, ovisi o drugoj. Očituje se to, dakako, i u svakom odgojnom stilu. Izvršavanje ili imanje moći nad nečim ili nekim, uključuje neizostavno i odgovornost kao temeljnu etičku kategoriju racionalnoga subjekta u svakom njegovu djelovanju. Subjekt djelovanja, uz uvjet slobodnoga odabira i svijesti o mogućim posljedicama svoga djelovanja, može i mora biti uvijek pozvan na odgovornost za učinjeno ili propušteno u činjenju. Uvijek je neizostavna odgovornost onoga koji ima moć odlučivanja u odnosu prema onome tko ovisi o njegovu djelovanju, u ovom slučaju roditelja prema djetetu.

Bioetika se u odnosu prema djetetu bavi osnovnim etičkim pojmovima, a to su sloboda, autonomija, savjest, odgovornost ili skrb.⁵⁷ Dijete kao takvo nije u mogućnosti preuzeti odgovornost za sebe, djelomičnu ili potpunu – ovisno o dobi. Stoga je roditelj taj koji preuzima odgovornost za dijete, za brigu o njemu i o njegovim potrebama (fiziološkim, emocionalnim, sociološkim, obrazovnim, zdravstvenim i svim ostalim) što mu daje i moć nad djetetom koje je bespomoćno u odnosu na njega i ovisno o njemu. U tim situacijama kada jedan subjekt posjeduje moć nad drugim subjektom, lako je moguće da tu moć zloupotrijebi nad drugom osobom ili da to čini na nepovoljan način za osobu koja o njemu ovisi. Moć kao takva sama po sebi nije ni dobra niti loša, ključan je način, odnosno motiv na koji se ta moć upotrebljava. Budući da je s bioetičkoga stajališta glavni sadržaj odnosa, odnosno temelj koji čini odnos, govor i ljubav,⁵⁸ u činu agresije ili nasilja može se reći da taj temeljni sadržaj odnosa izostaje jer se tada u odnosu služi agresivnim ponašanjem, pri čemu se ulaže svjestan napor da se izazove bol ili povreda.⁵⁹

Često se može postaviti pitanje: „Nije li nasilje ponekad opravdano?“, što je u odnosu roditelj – dijete zapravo nezamislivo.

„Upotreba sile može biti smatrana opravdanom samo ako ispunjava ove uvjete: da predstavlja nužan odgovor na vanjski izazov koji smjera na ugrožavanje ljudske egzistencije i temeljnih humanističkih potreba, vrijednosti i normi, da se upotreba sile odvija pod strogo utvrđenim pravilima, koja su unaprijed definirana i poznata, a koja je prihvatila demokratska većina, i da postoje pouzdani i djelotvorni mehanizmi praćenja, nadzora i

⁵⁷ Usp. Hrvoje Jurić, *Odgovornost za dijete kao paradigma bioetičke odgovornosti*, u: Ante Čović, Marija Radonić (ur.), *Bioetika i dijete*, Zagreb, Pergamena, 2011, 49-62, 49.

⁵⁸ Usp. Tomašević, *Bioetika. Kršćansko-teološke perspektive*, 44.

⁵⁹ Usp. Radenović, *Bioetika i nasilje*, 206.

sankcioniranja svakog onog koji u postupku primjene sile, po obujmu i intenzitetu ne prekoračuje granice nužne obrane, odnosno da se pri takvoj reakciji ne dopusti manifestiranje agresije kao samostalnoga motiva što se prepoznaje po bezrazložnoj, prekomjernoj i nerazmjernoj upotrebi sile, a praćeno je uživanjem ili barem ravnodušnošću prema bolu i patnjama žrtve, kao i uživanjem u samom činu rušenja i uništavanja, te u njihovim posljedicama.⁶⁰

Iz navedenoga se daje zaključiti da s bioetičkoga stajališta opravdanja za nasilje gotovo da i nema, odnosno da je ono „opravdano“ samo u maločas spomenutim situacijama i uvjetima. Koliko su djeca krhka i ovisna o odraslima govore sljedeće opisane reakcije djece po razvojnim fazama pa se iz navedenoga daje zaključiti koliko bi tek posljedice bile nepovoljnije i više ugrozile djetetov daljnji život da je, kojim slučajem, riječ o nasilju dok prolazi razvojne faze koje su dio razvoja svakoga čovjeka.

3.1. Reakcije djece po razvojnim fazama

Rano djetinjstvo posebno je važno za razvoj djetetove ličnosti. To je razdoblje pripreme za školski život.⁶¹ U najranijoj dobi na razvoj govora u djeteta utječe i razvoj fine motorike koji uvelike ovisi o pristupu odrasle osobe, odnosno roditelja prema djetetu kad mu se stvara povoljno okruženje za poticanje razvoja fine motorike pa time i ovladavanja govorenjem. Svaka razvojna faza u ranom djetinjstvu veoma je važna i služi kao temelj za sva ostala učenja koja će dijete nadograđivati u školskom razdoblju. Dijete je, s jedne strane, „kao spužva“, a s druge strane, „kao zrcalo“, jer ono „upija“ i „zrcali“ sva ona ponašanja i sadržaje koje odrasla osoba prenosi na njega. Roditelji koji svoje dijete gledaju kao kompetentno i zauzimaju više ulogu „promatrača“ zapravo ga usmjeravaju, podržavaju i daju mu dostatno slobode i ljubavi, a sve su to odlike autoritativnog roditeljskog stila. Takvi će roditelji brzo uvidjeti da je njihovo dijete usvojilo povoljne oblike ponašanja, razvilo svoje sposobnosti i talente, te je bezbolnije i s manje posljedica prošlo razvojne faze koje kreiraju određene predispozicije za sve daljnje djetetovo funkcioniranje u životu.

⁶⁰ Isto, 206.

⁶¹ Usp. Mirjana Pernar, Tanja Frančišković, *Psihološki razvoj čovjeka*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, 2008, 73.

U procesu odgajanja nikako ne bi bilo dobro izostaviti čimbenik djetetove osobnosti odnosno temperamenta. „Neminovno je da neka djeca imaju 'teži', a neka 'lakši' temperament, odnosno može se reći da su 'lakše odgojiva'.“⁶² „Tako bi bilo potpuno krivo okriviti roditelje za sve što nije u redu s djetetom izostavljajući na taj način djetetov temperament i čimbenike socijalizacije.“⁶³ Djeca „teškog“ temperamenta češće su i agresivnija od one „lakog“ temperamenta, te i roditelji djece agresivnijega ponašanja češće neposlušnost rješavaju tjelesnim kažnjavanjem.⁶⁴ Takav način postupanja nije djetetu dobar primjer jer djeca uče po modelu koji gledaju i usvajaju. Stoga nije dobro ako se agresiju ispravlja agresijom, tj. agresivno ponašanje djece suzbija novim agresivnim ponašanjem roditelja ili odgajatelja. Teoretičari odgoja suglasni su u tvrdnji da: „Djeca naprosto oponašaju ono što vide u svojim roditelja i drugih odraslih članova zajednice.“⁶⁵

Postoje metode koje pomažu roditeljima u odgajanju djece da agresivno ponašanje, prijetnje, kaznu, prigovore i kritike zamijene pozitivnim oblicima ponašanja kao što su pohvale, ohrabrenja, poticaji, mirni razgovori. U tom postupku neizostavna su objašnjenja posljedica nedopustivih ponašanja. Provede ih psiholozi, pedagozi i psihoterapeuti raznim oblicima djelovanja koji mogu uvelike pomoći roditeljima da promjene svoj pristup u odgajanju djece. Tako, pod vodstvom stručnjaka, mogu steći nove uvide i vještine kojima će promijeniti i svoje dotadanje stavove i postupanja. Te će promjene dugoročno utjecati i na djetetov moralni i socijalni razvitak otvarajući nove perspektive prema djetetovu boljitku, ali i boljitku samih roditelja. Takve tehnike podučavanja mogu biti primijenjene i u odgajatelja, učitelja i ostalih stručnih suradnika koji rade s djecom u odgojno-obrazovnom sustavu.⁶⁶

3.1.1. Reakcije djece u ranom djetinjstvu

„Dijete koje u ranom djetinjstvu doživljava puno zabrana, a koje zbog svojih razvojnih ograničenja vrlo često ne može razumjeti, s obzirom na to da je još krhko i emocionalno

⁶² Pernar, Frančišković, *Psihološki razvoj čovjeka*, 257.

⁶³ Pernar, *Roditeljstvo*, 257-258.

⁶⁴ Usp. Vasta, Haith, Miller, *Dječja psihologija*, 550.

⁶⁵ *Isto*, 550.

⁶⁶ Usp. *isto*, 557.

ovisno o odrasloj osobi“,⁶⁷ poistovjetit će se s onim što vidi odnosno čuje o sebi. Tako, primjerice, ako čuje da ono što čini nije dovoljno dobro, da je sve što učini pogrešno, shvatit će kao osobnu kritiku koja će u njemu izazivati krivnju. Kad čuje da nije vrijedno ljubavi, razumjet će to kao poruku da ono kao osoba nije dobro. Dijete nema mogućnosti odvajanja svoga djela od svoje osobe. Ono to doživljava kao jedinstvenu cjelinu.

„Takvo nametanje krivnje kod djeteta izaziva puno srama, bespomoćnosti, straha, nesigurnosti, što se u ranom djetinjstvu može manifestirati na fizičkoj razini tako da dijete ne može iskontrolirati mokrenje u krevet, ima poremećaj sna, noćne strahove i sl.“⁶⁸

3.1.2. Reakcije djece u srednjem djetinjstvu

Srednje djetinjstvo je razdoblje od djetetove šeste ili sedme godine do desete ili jedanaeste godine. U srednjem djetinjstvu djeca lakše kontroliraju vlastite emocije te je ljutnja manje egocentrična, odnosno kada se djeca u toj dobi ljute to se više odražava kao reakcija na nepravdu učinjenu njima bliskim osobama.⁶⁹ U ovom se razdoblju u djeteta često mogu razviti neugodni osjećaji, posebice ako se dijete doživljava nekompetentnim i nesigurnim. Takvi su osjećaji više povezani s uspjesima odnosno neuspjesima u školi i njihovom sposobnosti da svladaju neki zadatak pred koji su stavljeni. U tom se razvojnem razdoblju u djece mogu razviti i neki psihosomatski simptom koji mogu biti izazvani neadekvatnim funkcioniranjem obitelji i smanjenom roditeljskom podrškom. Dijete razvija i društvene odnose, pa djeca s psihosomatskim simptomima znaju češće nego druga djeca upadati u konfliktne situacije s vršnjacima.⁷⁰

Opisane reakcije djece u razvojnim fazama osobnosti uzimaju u obzir dijete i sve ono kroz što ono prolazi u svakoj od tih razvojnih faza. Na temelju iznesenoga razvidna je najprije činjenica da ponašanja odraslih osoba prema djeci znatno utječu na njihov razvitak, a drugo daje se shvatiti kakve posljedice na djeci ostavljaju nepovoljni oblici ponašanja odraslih osoba. Prije svega riječ je tome da nepovoljni oblici ponašanja mogu utjecati na doživljaj djeteta kao samoga sebe, na njegovu osobu, na oblikovanje osjećaja o

⁶⁷ Pernar, Frančišković, *Psihološki razvoj čovjeka*, 74.

⁶⁸ Isto, 74.

⁶⁹ Usp. isto, 78.

⁷⁰ Usp. isto, 79.

vlastitoj vrijednosti, na samopoštovanje i samopouzdanje, a sve su to ključni čimbenici u razvitku djetetove osobnosti.

3.2. Odnos zajednice prema zlostavljanoj djeci, s primjerom iz odgajateljske prakse

Odnos zajednice ili društva prema zlostavljanoj djeci još uvijek je obilježen velikim manjkom empatije, odnosno: suosjećanja, razumijevanja, prepoznavanja znakova zlostavljanja, pomoći i sl. Odgajatelji u odgojno-obrazovnoj praksi vrlo često se susreću s djecom koja su žrtve zlostavljanja (tjelesnoga, emocionalnog itd.) ili zanemarivanja. Vrlo često se dogodi da u tim trenucima ne znaju što trebaju poduzeti ili se, još gore, ne usude ništa poduzeti. Odgajatelj gotovo odmah na osnovu djetetova ponašanja može iščitati kada je dijete zlostavljano, ali rijetko kad zna zauzeti ispravan stav i pristup prema takvom djetetu, odnosno primijeniti primjerenu odgojnu metodu. U svome nesnalaženju odgajatelj često zatomi onu prvu, spontanu reakciju, a to je suosjećanje. U pokušaju da sačuva profesionalnost, takva mu se reakcija često čini nedovoljno „stručna“, a upravo je riječ o tomu da zlostavljano dijete upravo najviše od svega i kao prvo treba empatiju, suosjećanje i razumijevanje svoje situacije, a zbog njegove ranjenosti, treba mu je doista dati na pravi način, da se ne bi izazvalo posve suprotan učinak. To nalaže i ispravan moralno-etički pristup u odnosu na svakog čovjeka u takvoj situaciji, a posebice u odnosu na dijete.

Zlostavljano dijete koje je žrtva obiteljskoga nasilja treba primjer dobrog autoriteta, a upravo je odgajatelj taj koji ima tu ulogu i mogućnost, biti djetetu od najranijega djetinjstva primjer dobrog i blagog autoriteta. Posebno je od velike važnosti za dijete koje je žrtva nasilja da, osim s roditeljima, ostvaruje pozitivne odnose i s drugim odraslim ljudima. Potrebno je da takve odnose izgrađuje i s vršnjacima te da ti odnosi budu što stabilniji i kvalitetniji kako bi dijete steklo određene predispozicije da na osnovu tih odnosa gradi kasnije kvalitetnije odnose, zapravo da stekne sposobnost da uopće izgradi i sačuva određen bliski odnos.

Ta je činjenica važna i stoga što će zlostavljana djeca koja su rasla u izrazito stresnim okolnostima češće u budućnosti birati osamljениčki način života. Oni će više izbjegavati bliske odnose i po tomu se razlikovati od one djece koja su rasla u sigurnom okruženju i

koja su uspjela izgraditi dobar i privržen odnos s roditeljem. Djeca iz sigurnoga okruženja u odrasloj će dobi puno lakše tražiti životnoga partnera i pronaći ga, a svoju će djecu odgajati s puno truda i razumijevanja.⁷¹ Dakle, odgajatelj bi trebao pružiti primjer svega onoga što bi odražavalo odnos u kojem bi dijete iz nestabilnih okolnosti primilo barem djelomično potrebnu brigu, skrb, razumijevanje, pažnju i nježnost da donekle budu zadovoljene djetetove zapostavljene i neprepoznate potrebe.

Na kraju krajeva to i jest jedan od ciljeva odgojno-obrazovnoga sustava, omogućiti djetetu prostor sigurnosti i prihvaćanja, uvažavanja, brige i prepoznavanja djetetovih posebnih potreba.⁷²

Primjer iz odgajateljske prakse

Primjer iz prakse poslužit će kao pomoć u objašnjenju dosad navedenoga. Na njemu se želi pojasniti, s bioetičkoga stajališta, poželjne oblike ponašanja i djelovanja odgajatelja prema zlostavljanom djetetu u odgojno-obrazovnoj praksi. Za potrebe ovoga primjera dječak je nazvan imenom Marko, a zbog čuvanja identiteta svih sudionika događaja ne navode se podaci o njima.

Marko ima 5 godina i pohađa mješovitu vrtićku skupinu. Dolazi iz obitelji rastavljenih roditelja, a na majci su više puta viđeni znaci tjelesnoga nasilja. Markov stariji brat pokazivao je slične obrasce ponašanja i oblike nasilja u vrtiću. Majka je pri dovodenju i odvođenju djece više puta bila nestrpljiva s djecom, ne obazirući se na njihove potrebe i izjave. Uočavalo se da s djecom postupa autoritarno.

Marko je nemiran, prilično živ, pomalo i agresivan, a to se posebno očituje u odnosu prema drugoj djeci i u neposlušnosti prema uputama odraslih. Njegov način igre odražava priličnu agresiju i nasilje, s puno borbe, što ga dovodi u sukobe i konfliktne situacije. Ostala djeca, naprotiv, češće biraju mirnije igre, a njihovo ponašanje i stil igranja odražavaju nutarnje stanje koje je smirenije, opuštenije i bezbrižnije nego Markovo. Druga djeca pokazuju veću osjetljivost na potrebe svojih vršnjaka, lakše uočavaju promjene u grupi, lakše im se prilagođavaju i suradljivija su i lakše prihvaćaju upute odraslih i pro-

⁷¹ Usp. Vasta, Haith, Miller, *Dječja psihologija*, 528-529.

⁷² Usp. Anka Došen-Dobud, *Predškola*, Zagreb, Alinea, 2001, 7.

vode ih. Marko teže prihvaća promjene i popraćene su burnijim reakcijama negodovanja te često pruža otpor autoritetu. Zbog takvoga ponašanja djeca ga u grupi često nisu prihvaćala i nisu odobravalala njegovo ponašanje. Marko je zbog toga teško uspostavljao socijalne kontakte s djecom unutar grupe, manjkalo mu je socijalnih vještina i empatičnosti za druge.

Jednom je u vrtićkom dvorištu Marko primijenio neprihvatljiv oblik „igre“. Za njega je to bila igra, ali za ostalu djecu nije. Naglo i nasilno je prilazio drugoj djece i plašio ih, vikao na njih i vrištao. Gledao je njihovu reakciju i, ako bi se djeca uplašila i uznemirila, njegovo je lice odražavalo neku vrstu užitka i doimao se kao da ima neku moć nad njima.

Odgajateljčina je reakcija na njegovo ponašanje bila vrlo burna. Kaznila ga je izdvajanjem iz skupine. Posjela ga je na klupu i glasno, ljutitim tonom, kritizirala njegovo ponašanje. Ljutila se zbog onoga što je namjerno činio drugoj djeci, što ih je uznemiravao, a jednu je djevojčicu i rasplakao. Marko, spuštene glave i ramena, nije mogao pogledati odgajateljicu u oči nego je samo primao bujicu kritike na sebe. Dobio je zabranu kretanja po vrtićkom dvorištu i igranja u grupi nakon povratka s dvorišta. Marko je pognute glave i tužna lica samo sjedio na klupi.

Iz navedenoga je primjera odmah vidljivo da se Marko ponaša u zajednici na neprihvatljiv način. Njegovo ponašanje odudara od ponašanja druge djece, po intenzitetu, primjenjuje nasilja i agresije nad drugom djecom i u igri simboličkih igara. Marku, dakle, nedostaju socijalne vještine i uočava se niska razina samokontrole i samoregulacije emocija. Već takvi oblici ponašanja su više nego dovoljni znaci da se uvidi da nešto s Markovim emocionalnim, sociološkim i kognitivnim razvojem nije uredu. Dobar odgajatelj, refleksivni praktičar bi to trebao brzo uočiti i jasno razlučiti o čemu je riječ. Najprije bi se trebao posavjetovati sa stručnom službom vrtića. Ono što može i treba odmah učiti jest primijeniti osobito blag i empatičan pristup djetetu. Time bi mu dao mogućnost da se barem u vrtiću razvija u okolini koja njeguje prikladno ozračje u kojem se vide, prepoznaju, razumiju, uvažavaju i potiču njegove potrebe i njegova osobnost. U takvom bi se ozračju mogao podržati razvitak djetetova karaktera na pravi način i pomoći mu razvijati posebne sposobnosti i talente koje ima.

Iz opisanoga se primjera također daje primijetiti da odgajateljica nije postupila u skladu s poželjnim oblicima ponašanja kada je u pitanju zlostavljano dijete. Mogući je razlog za to nedostatak iskustva ili stručne kompetentnosti odgajatelja. Ono što bi odgajatelj trebao činiti u sličnim situacijama i što nalaže moralno-etičan prihvatljiv pristup jest prepoznati uzroke djetetova ponašanja i povezati ih s posljedicama koje se očituju u Markovu ponašanju.

S pravno-etičkoga aspekta važno je da se odgajatelj posavjetuje sa stručnim timom vrtića kako bi se poduzele potrebne mjere, sukladno propisima i regulativi koja zadire u takve situacije. S druge strane to je potrebno i zbog poduzimanja mjera zaštite djeteta od nasilja u obitelji, posebice kad postoje i ostali pokazatelji da se u toj obitelji moglo raditi o takvom slučaju. Zbog djetetove dobrobiti izuzeto je važno da se, što je moguće prije, prepozna zlostavljano dijete i pokrenu potrebni postupci. Ako odgajateljica opazi da je obiteljska sredina u kojoj dijete boravi odveć ugrožavajuća za njega, dakle da dijete daje jasne naznake tjelesnoga, emocionalnoga, seksualnoga nasilja ili znakove zanemarivanja ili da posumnja u mogućnost da je ugrožen djetetov život i razvitak, ima obvezu iznijeti svoja opažanja odgovornim osobama. Odgajatelj treba biti upućen kada je i kako potrebno kontaktirati socijalnu službu da bi izuzeli dijete iz obitelji, odnosno da bi služba pokrenula postupke koji prethode izuzimanju djeteta iz obitelji.

Odgajatelj je odgovoran i za odgajanje djece od njihove najranije dobi za empatičan pristup prema drugoj djeci i općenito prema svim oblicima života. U tomu ima posebno mjesto odgajanja za empatiju prema djeci koja su u obitelji izložena nasilju ili su žrtve nekog od oblika zlostavljanja. Odgajateljeva je zadaća da djeci rastumači situaciju u kojoj se nalaze njihovi vršnjaci i pojasne razloge drukčijega ponašanja zlostavljanog djeteta. U odgoju za empatiju posebice je važno djeci objasniti osjećaje zlostavljanog djeteta, njegove potrebe i brige. U takvom pokušaju osobito korisno može biti uživljavanje u situaciju zlostavljanog djeteta, da se upitaju kako bi se oni tada osjećali i što bi najviše željeli od drugih ljudi primiti u tom trenutku.

U odgoju djece za moralno prihvatljivo ponašanje uvijek je važno istaknuti prava i slobode svakog djeteta, svake osobe, posebice važnost ljudskoga dostojanstva koje je, istina, nepovredivo i zakonom zajamčeno, ali unatoč tome postoje prakse i ljudska djelova-

nja kojima se vrijeđa čovjekovo dostojanstvo. Djecu treba poticati da daju samostalna rješenja i zaključke za pojedine situacije u cilju moralno ispravnoga djelovanja i zauzimanja za obranu ljudskoga dostojanstva. Tu je dobar primjer osmišljavanje postupaka kojima bi se zlostavljanom djetetu stvorilo okruženje sigurnosti, prihvaćanja, bezuvjetne ljubavi, empatije, uvažavanja i pomoći u prilagodbi i socijalizaciji. Takvim djelovanjem u odgojno-obrazovnom sustavu od najranije djetetove dobi, odgojem za moralno ispravno i empatično ponašanje, djeluje se ne samo na dijete i njegovo vrtićko, pa i obiteljsko, okruženje u kojem boravi, nego se djeluje na cjelokupno njegovo odrastanje, stavove i ponašanja poslije, kad će kao zrela odrasla osobe doprinositi izgradnji cjelokupnog društva.

Odgoj od djetetove najranije dobi oblikovan kao odgoj za empatiju i moralno ispravan pristup u svakom djelovanju, znak je cjelovita odgoja mladoga bića, a potom i odrasla čovjeka, za moralno i etički izgrađenu osobu kao sudionika bliže i dalje, manje i veće životne zajednice u svim njegovim razvojnim fazama pripadanja društvu u cjelini. Takav odgoj je i svojevrsna preventivna metoda u suzbijanju nasilja ne samo nad djecom nego i nad cijelim čovječanstvom. Stoga je, ne samo velika i važna, nego jednostavno nezamjenjiva uloga odgajatelja u životu djece koja su mu povjerena u odgojno-obrazovnom sustavu.

ZAKLJUČAK

Danas je uloga vrtića i odgojno-obrazovnih skupina dobila na važnosti u odnosu na ne tako davnu prošlost. Pomak je nastupio sa sve većom potrebom društva za takvim odgojno-obrazovnim ustanovama. Sve većim udjelom žena u proizvodnom sektoru i njihovom zaposlenosti na radnim mjestima, uvjetovane su da se kao majke što prije nakon poroda vrate u svoje radno okruženje. Stoga one u novije vrijeme sve češće i u sve ranoj dobi svoju djecu povjeravaju jaslicama, odnosno vrtićkim skupinama.

Time odgajatelji, učitelji i ostali stručni suradnici odgojno-obrazovnoga sustava dobivaju puno veću i važniju ulogu u odgoju djece, čime onda raste i njihova odgovornost za djecu i njihovu dobrobit. Oni često u djetetovu životu imaju i ulogu roditelja, prijatelja i stručne pomoći. Osim toga događa se da su odgajatelji ponekad i onaj, možda prvi ili pak jedini, dobar autoritet u djetetovu životu, a dobro je poznato koliko je i kako važan autoritet u oblikovanju svake osobe. Stoga je jako važna osoba odgajatelj, kako je on sam odgajan i oblikovan, koji sustav vrijednosti slijedi, jer će iz takvoga sebe dobivati poticaje za oblikovanje osobnosti svojih odgajanika. On će i nesvjesno i nenamjerno na njih prenositi svoj sustav moralno-etičkoga prosuđivanja. Time će ih oblikovati ne samo u toj životnoj dobi nego će utjecati na njihov budući razvitak, a neposredno i na razvitak društva u cjelini.

Svaki savjestan odgajatelj uvijek je i u svakom svom postupku svjestan važnosti svoga djelovanja i odgovornosti koju je preuzeo na se u dužnosti odgajatelja. Odgoj za moralno ispravan i etički opravdan način života, u koji bi trebao uvesti djecu koja su mu povjerena, od njega zahtjeva neprestanu daljnju stručnu izobrazbu, ali i rast u humanosti i zrelosti ljudske osobe. Oni koji su njemu povjereni jednoga će dana graditi i voditi čovječanstvo i odlučivati o njegovoj budućnosti.

Bioetička svijest o tolikoj i takvoj odgovornosti odgajatelja ili autoriteta za djetetov život kao takav, bila bi neizdrživa kad se odgajatelj ne bi mogao osloniti na iskustva svih onih koji su prije njega kročili tom stazom. Teorijska baština znanstvenoga istraživanja odgoja i stručna i životna iskustva odgajatelja i učitelja, te dalekosežna etička i bioetička

vrednovanja čovjekova djelovanja, pouzdan su pratitelj svima koji imaju zadaću odgajanja mladih naraštaja, na kojima svijet, istina, ostaje, kako kaže poslovice, ali još uvijek stoji na starijima.

Na njima je i odgovornost za mlade kad su u svome obiteljskom okruženju izloženi nasilju i mogućoj ugrozi njihova života ili primjerena razvitka. Svijest o tome da sve ono što se čini mladim bićima, ostavlja trajne posljedice na njima, čimbenik je etičke prosudbe ljudskoga djelovanja naspram djece. Teleološki pristup u vrednovanju prihvatljivosti i opravdanosti ljudskoga djelovanja u odnosu na djecu upućuje na sagledavanje posljedica toga djelovanja. Sve negativne posljedice, a posebice one ireverzibilne, upućuju na etički neprihvatljivo ponašanje naspram djece i trebaju biti pravno regulirane i zakonom sankcionirane.

Obveza je svih segmenata odgojno-obrazovnoga sustava, kao i drugih društvenih područja, posebice uključujući političare, vladine i nevladine sektore i područja civilnoga društva da jačaju i izgrađuju svijest o društvenoj neprihvatljivosti toleriranja nasilja nad bilo kime, a posebice na zaštiti djece od obiteljskoga i svakoga drugog oblika nasilja. Na izgradnji i jačanju takve svijesti treba krenuti od najmanjim segmenata društva, od obitelji i predškolskoga odgoja i obrazovanja. Malu osviještenost pojedinaca za potrebe svojih bližnjih valja mijenjati i ojačavati od najranijih dana najmlađih članova društva.

Bioetika kao relativno mlada znanstvena disciplina ulijeva nadu za jačanje svijesti o dostojanstvu i intrinzičnoj vrijednosti ne samo ljudskih bića, nego i svih entiteta u prirodi. U svijesti o dostojanstvu svih bića i dostojanstvu čovjeka kao razumnoga, dakle etičkoga bića, nastaju novi naraštaji koji će u znanstveno-tehničkom i tehnološkom razvitku čovječanstva morati prepoznavati i dalje razvijati i njegovu moralno-etičku sastavnicu za očuvanje mogućnosti njegova opstanka.

Kratak životopis pristupnice

Anika Matanović

Rođena sam 23. lipnja 1987. u Prijedoru, Bosna i Hercegovina. Od 1991. godine živim u Zagrebu. Završila sam srednju Hotelijersko-turističku školu 2006. godine u Zagrebu. Studij Upravljanja u kriznim uvjetima na Veleučilištu Velika Gorica završila sam 2013. godine. Odgojiteljski studij na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, Odsjek u Petrinji upisala sam 2014. godine.

Usporedo sa školovanjem stjecala sam radna iskustva u području odgoja i obrazovanja radeći u više institucija u Zagrebu (primjerice, u Osnovnoj školi „Marija Jurić Zagorka“ i u Edukativno-kreativnom centru za predškolsku djecu).

Imam i dugogodišnje volontersko iskustvo s mladima u udruzi SKAC-Palma koju vode članovi Družbe Isusove u Palmotićevoj ulici u Zagrebu.

LITERATURA

- Ajduković, Marina; Pečnik, Ninoslava: Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji, *Revija za socijalnu politiku*, 1 (1994) 3, 269-276.
- Bilić, Vesna; Buljan-Flander, Gordana; Hrpka, Hana: *Nasilje nad djecom i među djecom*, Zagreb, Naklada Slap, 2012.
- Čović, Ante; Radonić, Mirjana (ur.): *Bioetika i dijete*, Zagreb, Pergamena, 2011.
- Došen-Dobud, Anka: *Predškola*, Zagreb, Alinea, 2001.
- Jurić, Hrvoje: Odgovornost za dijete kao paradigm bioetičke odgovornosti, u: Ante Čović, Marija Radonić (ur.), *Bioetika i dijete*, Zagreb, Pergamena, 2011, 49-62.
- Kocijan-Hercigonja, Dubravka; Hercigonja-Novaković, Vesna: Djeca, mladi i nasilje u obitelji, *Medicus*, 18 (2009) 2, 181-184.
- O'Brien, M.; Margolin, G.; John, R.S.: Relation among marital conflict, child coping, and child adjustment, *Journal of Clinical Child Psychology*, 24 (1995) 346-361.
- Pelčić, Gordana; Gjuran-Coha, Anamarija: UNESCO, bioetika i dijete, *JAHR*, 1 (2010) 1, 63-68.
- Pernar, Mirjana: Roditeljstvo, *Medicina fluminensis*, 46 (2010) 3, 255-260.
- Pernar, Mirjana; Frančišković, Tanja: *Psihološki razvoj čovjeka*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2008.
- Radenović, Sandra: Bioetika i nasilje, *JAHR*, 3 (2012) 5, 205-218.
- Tomašević, Luka: Bioetika. Kršćansko-teološke perspektive, u: Ante Čović, Marija Radonić (ur.), *Bioetika i dijete*, Zagreb, Pergamena, 2011, 25-47.
- Vasta, Ross; Haith, Marshall M.; Miller, Scott A.: *Dječja psihologija*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 1998.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ja, Anika Matanović, samostalno izradila završni rad pod naslovom *Bioetički aspekti nasilja nad djecom u obitelji*, a pod mentorskim voditeljstvom doc. dr. sc. Katice Knezović.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu navedenu u rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke i teorije koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen, standardan način citirala sam i u pripadajućim bilješkama povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Rad je pisan u standardnim hrvatskim jezikom.

Anika Matanović